

Nordmarken i Värmland förr i tiden

Trollkarlar

Berättelse nedtecknad av

Edvard Rönnfors

För Landsmåls och Folkminnesarkivet i Uppsala

hösten 1948

Diarienummer 19785

Om kloka (trollkarlar och vismän) 19785

Den som är de sjuttio åren fyllda och något däröver och kastar tankarna tillbaka till sina pojkår, d.v.s. 1880-talet och tänker på en del under den tiden ännu rådande förhållanden, får en ganska stark förnimmelse av, hur nära vi ändå ligga forntiden. I synnerhet är detta fallet när det gäller sådant som benämns trolldom och vidskepelse, ty därom fanns det på den tiden mycket mer, än nutidens människor ana. ”Kloka gubbar och gummor” fanns det ännu kvar, ja, det var till och med stor tillgång på dem, men deras storlek och format var ganska olika. I västvärmländska bygder hade det funnits sådana beryktade trollkarlar som Mattes i Glasnäs. På 1880-talet var visserligen Mattes död och borta, men hans rykte levde kvar, ja, t.o.m. de flesta människor i nutiden både i Jörn, Nordmarken och Gillberga ha nog hört talas om den väldige trollgubben Mattes.

2

Mattes bodde inom Jösse härads gräns och dog 1836, och man kan ju så lätt förstå. Att det måste ha varit en mäktig stor trollkarl, vars rykte kunnat leva i bygden i över ett hundra år. Endast två eller tre kilometer från Glasnäs och Mattes bodde på Järnskogs och Nordmarkens område en annan trollkarl, som fått det mycket sägande namnet Troll-Per och som lär ha varit lika försvuren åt den onde och lika stor trollkarl som Mattes, den enda skillnaden dem emellan sades vara, att Troll-Per var fattig men Mattes var rik. Jag var för några år sedan till ett ställe däuppe i finnbygden, som heter Ramla och ligger inom Järnskogs sockengräns. Där träffade jag en gubbe, som var över 90 år men kry och rask. Gubben hette Anders (Anders på Ramla). ”forna veka va ja te helor a tjarbrad** redskapen döms”. För se gamla

3

Anders var allt den gubben, som visste hur körredskapen skulle skötas. Men det var ju klart att en sådan gammal, säker man också visste mycket mer. ”V å tibasten för en sortd växt?” frågade jag. ”Tibasten, da ae en broskadare”, kom det på en gång och tvärsäkert

från Anders. Härmed var samtalet inne på ämnet trolldom, och naturligtvis kom det också i detta sammanhang att röra sig om de beryktade trollgubbarna Mattes och Troll-Per: men som Mattes enligt häradsgränsen hör Jösse till, skall jag här blott anföra, vad jag fick veta om Troll-Per. Men märkvärdigt nog, var det nu inte längre gamle Anders, utan mer på stället, en snäll och rar gumma som ännu lever. Är över 80 år och har barn, barnbarn och barnbarnsbarn, som blev den mest meddelsamma. Ho berättade, att Troll-Per kom in på ett ställe, ryckte upp kniven och började karva och tälja i träbit men full som han var efter vanligheten, skar han sig i handen så blodet flödade.

4

Alldeles förskräckligt flöda det så det blev fullt över hela golvet med blod. Kvinnfolken i huset dåvo sig ”levanes över” för sådant elände, men Troll-Per röt till: ”Gasta så lagom kvinnfolk!” och slängde trollkniven sin i golvet, så att den blev stående på spetsen med skaftet i vädret, och ett, tu, tre var allt blodet borta, så att det inte syntes ett spår efter det. Mycket mer berättades det också om Troll-Pers vidunderliga bedrifter, men som jag den gången underlät att föra anteckningar, kan jag inte här återge det allt. Men att Troll-Pers rykte liksom Mettes gått vida, därom fick jag den uppfattningen, Därigenom, att det sades att Troll-Per t.o.m. hade klienter från den norska sidan. Som ett minne av Troll-Per finnes vid södra sidan av Ulesjön ett ed, som heter Troll-Pered.

5

Men fanns det i den gamla tiden några riktigt stora och vida beryktade trollkarlar, som kunde allting både ”bota och förgöra”, göra och göra efter och som för helt olika åkommor och besvär besöktes av folk från när och fjärran, så fanns det även på trakten sådana trollkunniga personer av bägge könen, vars rykte och trollkunnighet inte var så övermåttanstor, ja, det fanns även de som ”plöstra” och trolla bara litet ”till husbehov”. När man gick ut på en jakt eller fisketur t.ex., så måste man nog ”kösnalit**”, om man skulle kunna hoppas på en god fångst. Det låg därvid en särskild ”tölksnehet**” det gällde. Därför

hörde man också ofta gamla fiskargubbar muttra långa ramsor, när de lade ut fiskedonen. Det var väl idel böner och besvärjelser, och vilken gudom de i så fall tillbad, är väl lätt att förstå. Det har berättats, att det var två gamla nordmarkingar, som stodo och metade. Den ene av dem var en försiktig och from gubbe. Han satte mask på krogen och slängde ut den med stilla bönen: ”Purj da vela bits na da!***” (Gud give det vill bita nu då!). Den andre gubben satte också på mask, spottade på den och slängde ut den med tiraden: ”No fan lel mesta aborana dena vägen!***”. En liten stund därefter drar han upp en grann abborre på ett par skålpund. Sedan vänder han sig till kamraten och säger: ”Dar ser du, Per, da av alt, ta meg dalon**, anat kan a be da!”. Och det var väl också densamme ”kan” (fan), som man muttrade de långa ramsorna för att säkerställa fiskelyckan, såsom ock vid en del andra tillfällen. Jag har själv varit med kamrater på fisketuren, där de muttrat ramsorna och ”gjort tempoa***” bara på skämt och för att härma (harma) de gamla. Men även detta skämt

7

är en påminnelse om allt det skrock och all den vidskepelse och övertro, som för inte så särdeles många mansåldrar sedan var förhärskande i dess bygder.

Var det sålunda bland den stora allmänheten på trakten i den gamla tiden nästan vad man skulle kunna kalla ett ”plöstrans a trlans husbehov***”, fanns det dock dem, som med ”julstorpa***” och trollkonsterna voro inriktade på att hjälpa eller stjälpa andra och detta nästan alltid med någon egen ekonomisk vinst i sikte. Det var för att komma i besittning av penningarna och guldets, som de stora trollkarlarna och förmögna bönderna Mattes i Glasnäs och Olof Ersson (Tamburn), Liane, Karlanda, gjort kontrakt med djävulen och sålt sin själ till hin onde (enligt vad folket i bygden allmänt tänkte och trodde om dem). Det var också mot ersättning – vanligtvis in natura - , som trollkärigen Röscka gick omkring i bygden, ”plåstar och bota” allmogens kreatur för varjehanda sjukdomar och åkommor.

8

Detta var vad Röscka gjort till sin föds krok för att dymedelst uppehålla livet i sig och sin odåga till man kallad Snu-Lars (i kyrkoboken Lars Blom). Att Tamburn trots detta dog utfattig, och att Röscka en dag till sist hittades i hjälsvulten i sin eländiga hydda borta på hemmanet Furskogs utmarker, ändrar inte här ovan anförda sakförhållanden. Men Röscka hade också svåra konkurrenter om sitt näringsfång. Den svåraste bland dem var en gubbe, som kallades Mofas-Paer. – Rätt och slätt Per fick ingen gubbe med rykte om sig heta i Nordmarken och aldra minst i Silbodals socken, där både Röscka och Mofas-Paer hade sitt hemvist, i den gamla tiden. Och Mofas-Paer hade rykte om sig på en stor omkrets i bygden som självutbildad ”kodoktor” och ”kreaturbotare”.

7

Jag har själv i mina pojkår som skickebud åt mina föräldrar uppsökt Mofas-Paer vid påkommande sjukdomsfall på djur och vet enligt egna iakttagelser, vad gubben egentligen var och gick för. Klok kunde väl denne med viss rätt kallas, ty nog kunde och visste han i en del fall, hur sjuka djur skulle behandlas. Hade t.ex. en ko blivit så ensidigt utfodrad med hackelse och stråfoder, att det blivit fastsittande i komagen och filtbrand uppstått, kommenderade Mofas-Paer: Fram med brandspruta och varmt vatten! Och gav kon lavemang. Detta var ju ungefär såsom även en legitimerad veterinär skulle ha gått tilläga i liknande fall. Men hade gubben tittat kon i munnen och känt och klämt henne lite här och var och efter denna ”undersökning” kommit till det resultatet, att kon fått ”no vasst i felton**”- med ”no vast” menade han

10

spik, stoppnål eller annat vasst föremål, som fastnat i kons mage- i detta fall hjälp varken lavemang, medicin eller andra naturliga medel. Utan då måste det ”matas ut”, och detta ”te å mata ut”, eller som också benämndes ”jra ut för vast”, hörde till Mofas-Paers trollstycken. Enda lyckliga förutsättningen var dock härvid antagligen, att det vassa föremålet - aldrig funnits där, annars är det nog tämligen givet, att

trollstycket misslyckades och kon måste nödslaktas. Hur mätningen tillgick fick jag emellertid aldrig tillfälle att bli underrättad om eller iakttaga. Det är ju också givet, att sådant höllo de kloka och trollkunniga gubbarna och käringarna som ”yrkeshemlighet” och lärde inte bort utan vidare. Brännvinsskvätten i en flaska, varmed den trollkunnige smög sig undan i en mörk vrå och muttrade några

11

för vanligt folk obegriplig ramsa, var dock, så långt man kunde se och iakttaga, det vid utförandet av trolldomen vanliga tillvägagångssättet. Att det även var Mofas-Paers tillvägagångssätt det vet jag och känner till. Om Röska också begagnade sig av brännvinsskvätten, när hon botade kreatur, kan jag däremot ej säga, ty hon bedrev sin ”praktik” här i Silbodal före min tid. Hon kanske ”plåstra o trola” i en kakbit och gav det till det sjuka djuret, ty det var också ett tämligen allmänt sätt som de trollkunnige använde sig av och helst då de ”kloka” gummorna, medan de ”kloka” gubbarna lär ha haft en viss förkärlek för brännvinsskvätten, varav – enligt vad de varit sagt, de ofta läto sig själva komma mera till godo än dt kreatur, som de skulle bota därmed. Emellertid åtnjöt Mofass-Paer i stor utsträckning allmänhetens förtroende och blev i ganska olikartade fall och även med ganska olikartade resultat anlita på sin tid.

12

Ibland kunde han t.o.m. trolla, så det gick åt det rakt motsatta hållet emot det som egentligen var menat. Så gick det åtminstone, när Mofass-Paer skulle trolla hem kreaturen i Djuv. Den gången förhöll det sig nämligen på det här sättet; - Kreaturen voro släppta på bete i skogen och hade inte kommit fram till hemmanet Djuv, utan blivit liggande borta i skogen ett par nätter å rad. Inte hade man lyckats leta rätt på dem heller, och därför hade man fått den idén att låta Mofass-Paer trolla hem dem. Och detta var naturligtvis gubben genast hågad på och trollade även, enligt eget utlåtande, särdeles kraftig den gången. När kreaturen ändå lågo borta i skogen den tredje natten också, gingo Djuvs bönder till Mofass-Paer och frågade, hur han

egentligen skött saken, när det avsedda resultatet uteblev. Frågan brakte dock inte gubben Per ur fattningen utan han

13

gav strax detta fasta och fulla besked: ”Ja tak dem nok för hart, satt de gick åt anra håla” (Jag tog dem nog för hårt, så att de gick åt andra hållet). Och med ett sådant svar kunde ju enfaldigt och dumt folk låta sig nöja. Och hemmanet Djuvs bönder hade i gamla tiden rykte om sig att vara till och med mer än livligt dumma, som nog var ganska väl känt även för Mofass-Paer. -Paer, som var deras närmaste granne och som jämväl var deras egen soldat, och en Djuvfelt, kommen från ett ställe i Karlanda som kallades ”Backapola**” och därför i dagligt tal fått heta ”Backapolskan**”, hade gett dem betyg på i följande lirad: ”Netenio djuvsrar o e ko, de blev jaemt hunra kreatur**”. (Nittionio djuvsingar och en ko, det blir jämt hundra kreatur). Jag har tillåtit mig anförda denna ramsa om Djuvs bönder – fastän inte liksom hörande till ämnet utan mera som i förbigående, emedan

14

den utgör ett ganska gott bevis för nordmarkingarnas sinne för ironi och självironi. T.o.m Mofass-Paer höll nog emellertid som de flesta kloka och trollkunniga personer i gamla dagar, styvt på sin kunnighet och förmåga i berörda stycke och ville alls inte att någon skulle rucka hans anseende. En gång har han dock, enligt vad jag hört berättas, erkänt att han träffat sin överman, och så här lyder den historien: Borta på Glava finnskog i hemmanet Björbol fanns det samtidigt med Mofas-Paer en trollkunnig gubbe som kallades ”Sartipa-Lars**”.

De bägge trollkunniga gubbarna Per och Lars kommo en gång samman och festade och hade det trevlig. Men bäst som de fått språklådan öppen, kom också ordväxlingen in på den frågan, vem av dem två som vore värst i att trolla, och det gällde för dem, var och en på sin sida, att ge den andre

bevis på sin styrka och överlägsenhet. –”Ja ska trols på dej, sat dar blev fönans* på skogen å krengkren* a braka so e jet”, sa Mofass-Paer. – ”Ja ska trola dag in en roгна** a sjeka dag iveg anda in i mörkaste Afreka”, sa Svarips-Lars. ”Dae va varsten! Da va alt du i als fal me varo te a trola aels jae***”, kom det då som medgivande från Mofas-Paer, och därmed var den tvisten mellan de bägge trollgubbarna bilagd.

Björbol, därifrån Surtippe-Lars var kommen, hör till Glava finnbygd, under det att det ställe, där Mofas-Paer hade sitt hemvist, hörde till hemmanet Nästebackens markområde i övre Silbodal och således var beläget framme i Nordmarksbygden. Därför var gubbarnas dialekt något olika. Så t.ex. sade Per ”jae” och ”daej”, under det Lars sade ”ja” med ganska brett a-ljud och ”daeg” med likaledes ganska brett å-ljud.

Anm . Fann onödigt att i fortsättningen teckna gubbarna namn på landsmålsdialekt.

Det är emellertid at märka, att det var just på de fattigaste, mest avlägsna och ”gudsförgätta” ställen, som de ”kloka” gubbarna och gummorna, som tagit sig för att bota folk och få med trolldom var att söka. Nöden och fattigdomen var det även som oftast drivit dem att försöka sig på detta högst ”tvivelaktiga” näringsfång. Namnet på platsen, varifrån de voro komna eller hade sitt hemvist anger även många gånger fattigdomen i deras närmaste omgivning. Sålunda hette stället, varifrån Röska ursprungligen var kommen Geterud. Get är första sammansättningsdelen i det ortsnamnet, och geten var i all synnerhet de fattigas husdjur i Nordmarken längre tillbaka i tiden. På ställen där betet var för knappt och magert och kunna föda ko hade man istället get för att få mjölk. Getabocken lade man sele på, tämjde och använde dem som dragare, och bocken blev således på sådana torftiga ställen de fattigas häst och geten de fattigas ko.

Tranmyren, där Mofas-Paer hade sitt hemvist, låg alldeles i grannskapet av Geterud och är ju även ett namn som ger oss intryck av obygd och vildmark, och sällan eller aldrig har man hört omtalas, att de fattiga, som bodde på sådana platser, gjorde sig rika på att trolla. Men nog har man hört talas om rika bondgubbar i västra Värmland som sökt göra sig ännu rikare genom trolldom. Har även hört talas om rika bondgummor i dessa trakter, som varit ute och dragit midsommarsnot – om detta gummornas tilltag varit mera för nytta eller nöje, eller om det varit för bägge delarna, har dock upptecknaren kunnat utforska.

De rika bondgubbarna Mattes i Glasnäs och Tamburn i Liane hade affärsvana. Mattes var virkeshandlare och även Tamburn var van att göra affärer i skog, kol och virke. Enligt den allmänna folktron i bygden hade därför också dess trollkunniga bondgubbar det affärsmässigt

Och kontraktensligt uppgjort med satan och sitt eget blod hade de vid kontraktets upprättande fått släppa till som skrivbläck. Men för folktron låg det härvid lika nära till hands att antaga, att gubbarna på vanligt sätt tänkte slita sig ifrån fullgörandet av kontraktet genom krängning och vrängning av någon löslig maska i Sveriges rikets lag. Men härpå bedrogo sig gubbarna själva, inte satan. Rikedomen fick visserligen Mattes behålla, men själen tog den onde enligt det skrivna avtalet, det är vad hans samtida fullt och fast trodde. Men ändå var inte Mattes i folks tanke och föreställning på långt när så ond och kanske som Tamburn, den över huvud taget hemskaste av alla trollgubbar, som man enligt de gamles berättelser haft i dessa bygder i gångna dagar. Nog trodde man att Mattes förskrivit sin själ till den onde för att här i livet komma i besittning av rikedomerna genom trolldom och övernaturliga medel,

Men så hjälpte han ju därmed också många andra människor, botade folk och få för varjehanda sjukdomar och åkommor, återbringade stulet gods, gav besked precis på, var borttappade plånböcker och andra värdesaker voro att hitta o,s,v,. Tamburn hjälpte däremot ingen, utan var, så långt man hört berättas, alltigenom ond och gjorde bara ont med sin trolldom. Att krångla sig ifrån avtalsförbindelsen och lura satan på sin syndiga själ, med det skälmstycket misslyckades Tamburn totalt. Det var i stället satan, som lurade Tamburn så grundligt på kontraktet, att denne fick utfattig stiga ned i graven. Också den hemske trollgubbens odågor till söner, som voro så fulla i satan, att de satte eld på gården för att komma åt försäkringssumman, lurade sig själva grundligt, ty försäkringen hade inte ännu trätt i laga kraft, och de stodo där vid en nedbränd

20

gård, alldeles utblottade och på bar backe. Det har sagts, att "satan tar sitt lån igen" med dryg ränta, enligt den allmänna folkmeningen. Vad man för övrigt hört berättas om Tamburn är , att han under livstiden var övermåttan högfärdig, tände sin pipa med 10-dalers papperssedlar och för övrigt "höv o vrakte saej", som det inte skulle vara någon gräns och botten på hans rikedomar. I hemmet var Tamburn en fullkomlig tyrann. Till och med sin egen hustru Katarina, dotter till den rike och mäktige kyrkvärden Tohl Elofsson i Kytterud, slog han och spöade, varom finnes bekräftelse i ett par bevarade versrader ur en nidvisa, som på ders tid skrevs om dessa "såta makar".

Han barkade sina käppar vita
Och den fick hans Kytta slita,

heter det i den visan, men det har även berättats en hel mängd andra kusliga saker om Tamburn.

21

För hem- och kvinnofriden var det emellertid bästa att Tamburn höll sig så mycket som möjligt borta från hemmet och inne i skogen

vid de svarta tjärnen och kolmilorna, som han också gjorde, ty med fiske och kolning hölls han gärna. Men det blev aldrig tyst efter Tamburn, där han hållit till, utan där var det alltid något dunkande och stampande. Någon dunder och olåt alla tider på dygnet. Där klampade och stampade det i marken, där kved och jämrade det sig i bergen och ibland hördes det alldeles som barngråt därinne bland klyftorna. Detta var i all synnerhet fallet på två ställen ”Tambuskysna” och ”SvartaHöla” i Lianeskogen, där man visste med bestämdhet, att Tamburn hållit till. I ett tjärn på samma skog hade Tamburn också till den grad förstört fisket, att där nappade aldrig fisken annat än vid åskväder, d.v.s. att

22

där nappade det endast den gången, som det inte nappade uti något annat fiskevatten. Sålunda kan man säga, att där trollgubben Tamburn varit, där blev det som alltid där tyranner, demoniska och ondskefulla människor tagit herravälde – ”upp- och nedvända världen”.

Men trolldom fanns, som redan nämnts i bygden, av så många frader**. arter och slag, och efter att härovan ha sysselsatt mig med de grövsta och svåraste sorterna av trolldomen, vill jag återigen sysselsätta mig med några sorter av den mindre hemska, eller vad man skulle vilja kalla lindrigare sortens trolldom och dess utövare. Trolldomen inriktades på att endera förgöra eller bota, och var den ovannämnde hemske trollkarlen med sin trolldom enbart inriktad på att förgöra och göra ont, så var det även i bygden sådana kloka och trollkunniga personer, som mera enbart inriktat sig på

23

att bota och återställa, och däribland även sådant, som onda elaka och trollkunniga människor innan dess hade gjort sjukt och förstört.

Det var i synnerhet två sorters sjukdomar för vilkas botande folk i dessa bygder vände sig till kloka och trollkunniga personer; dessa sjukdomar voro benröta och ögonstarr (nagla på öga som den

kallades). Dessa sjukdomar kunde inte läkarna operera bort eller bota i den gamla tiden, utan för att få hjälp mot dem vände sig de stackars människor som drabbats av dessa svåra sjukdomar tämligen allmänt till de trollkunniga. När det gällde att få bot för benröta, då var den som de sökte hjälp oftast ”klok” gubbe eller gumma på finnskogen, ty där fanns gärna de, som man hade största förtroende till att de någonting kunde och förmådde. Den siste som jag vet varit anlita,

24

När det gällt att bota benröta på här omförmälda sätt var det en man som hette Abraham och bodde i Vårdalen i Älgå socken strax intill Karlanda och Nordmarksgränsen. Abraham var kvarnbyggare, d.v.s. han var kunnig och anlita, när det gällde gammaldags kvarnbygge, och det enda jag sett av gubben Abraham var bakhuvudet och ryggtavlan, där han en gång i Stenslanda satt och hackade en kvarn. Men det intryck jag därav fick av Abraham var, att det var en stark och kraftigt byggd karl. Till huru stor del han använde sig av trolldom, när han botade för benröta kan jag emellertid inte göra några anteckningar om. Detta vore nämligen härvid ytterst vanskligt att yttra sig om, ty även om Abraham i Vardan vid kurer mot benröta använt sig av enbart naturliga medel skulle han ändå av sin samtid ha blivit misstänkt för trolldom,

25

”för Abraham var ju fine. ”Au såar got söm ala finar kona ju trola”. I Abrahams och Vårdalens omedelbara grannskap hade man ju även haft Mattes i Glasnäs och Troll-Per. Vad jag vet och med visshet kan säga är att Abraham så sent som något av åren omkring senaste sekelskiftet och var anlita för att bota benröta vid ett par fall i södra Karlanda, och vad jag vet om resultatet i de båda fallen är, att om han än kunde i någon mån bringa hjälp och lindring för den svåra och besvärliga benrötan, bota och helbragdagöra för densamma det kunde inte ens Abraham.

Och för de kloka gubbarna och gummorna blev nog resultatet lika tvivelaktigt, när det gällde att bota för starr på ögat, som när det gällde att bota för benröta. Dock tycks man ha ansett att ögonstarren var betydligt lättare att kurera än benrötan, ty när det gällde” te au skoro för

26

nagla pa öga**” som trolloperationen för starren kallades, reste man inte så långt som till Vårdalen och ”finskogen”, om man bodde i södra Karlanda, utan då överlämnade man sig till närmaste trollkunniga gubbe eller gumma framme på bygden. Och gick det till ungefär på samma sätt att ”skora for nagla pa öga” som när det gällde ”t.ex. skora” (att skära) för en annan åkomma, som kallades ”storsteg pa öga”, så var det enkelt nog. Själv har jag varit med om och sett, hur det gick till, när en klok gumma ”skora för storsteg på öga”, så när det gällde den saken, så är det ”den egna erfarenheten som talar”.

Jag var en parvel på omkring sex år, när jag råkat få vad som kallades ”storsteg” på det ena ögat. Min mor tog mig då med till en klok gumma, som kallades Hogolinska – hon var nämligen änka efter en soldat som hette Höglin – och bodde cirka 20 minuters väg bortanför skogsdungen.

27

Gumman tog reda på mitt namn och min ålder ävensom i vilket öga - det högra eller vänstra – samt i vilken ögonvrå – den inre eller yttre – som storsteget satt. Sedan gick den kloka gumman och letade rätt på några färska alpinnar, och en täljkniv och ställde sig i den mörkaste vrån i rummet, där ho skårade i alpinnarna under muttrande av en ramsa, som en annan inte hörde eller förstod ett ord utav. Därmed var ögonoperationen utförd och Höglinska fick härför av min mor som arvode en näve salt, ty på den tiden var det vanligt att man betalade varjehanda tjänster in natura. Om ett par dagar var jag bra i ögat, och det skulle väl därför kunna tyckas, som om trollerioperationen var väl värd den näve salt, som den kostade.

Men nu är det likväl att märka, att jag har flera gånger sedan dess haft samma åkomma på ögat, utan att någon sådan operation eller annan extra åtgärd blivit utförd, och ögat har detta förutan blivit lika fort bra igen!

28

Hur resultatet brukade utfalla, när de trollkunniga ”skära för nagla på öga” (skårde för nageln på ögat) det har jag ingen egen erfarenhet, emedan jag aldrig råkat ut för den ögonsjukdomen och för densamma haft anledning att uppsöka någon klok gubbe eller gumma, men gick det till ungefär på samma sätt, som när Höglinskan ”skära för storsteg”. Så anser jag att resultatet av operationen blev högst tvivelaktigt.

Som sedan nämnt kunde det också gälla för de kloka och trollkunniga att bota och återställa det de själva eller andra gjort sjukt och fördärvat. Den hemske trollgubben Tamburn gjorde endast ont och sjukt för andra med sin trolldom på det han en gång gjort sjukt och illa kunde han aldrig göra frist och gott igen.

28

Så har det t.ex. berättats, att Tamburns far Erik Eriksson, kallad Legrán, hade en son i oäkta säng med sin legokvinna. Denne son Nils, som han hade med legokvinnan gav han samma arvsrätt, som de söner han hade i sitt legala äktenskap med sin hustru. Detta förströt sonen Olof (Tamburn) till den grad, att han gick och trollade på halvbrodern Nils, så denne blev alldeles tokig efter brännvin och höll på att drick både sig och hemmet sitt sönder och samman. Hustrun hans, en snäll och duktig gumma, som efter bästa förmåga under allt detta sökte hålla hemmet ihop, anade ändå varifrån eländet med mannen var kommet, gick till Tamburn och bad honom ”för Guds skull” göra om, det han gjort illa med Nils, och befria honom från det förskräckliga brännvinsbegäret, - ”De skula jae ha jort”, svara Tamburn, ”Maen dae ae varit, at ja ha lakt dae i nolgranna** vatten, så da gasr inte ae jaro om,” (Det skulle

jag ha gjort, svara Tmburn, men det är värst, att jag lagt det i nordrinnande vatten, så det går ju inte att göra om.)

30

Det fanns också käringar med onda ögon (ma ona öga) i Nordmarksbygden i gamla dagar. Jag minns åtminstone en sådan från min egen hemtrakt. Hon kallades Försbaerja (Forsberga) och var soldatänka liksom Högelinska, som sade mer om hennes sätt och beteende än det förstnämnda namnet, som hon fått av soldaten, som hon varit gift med. Ty den käringen brukade ”svepa” omkring vid grannarna stuguknutar och hänga upp efter fönster och väggar för att glo med sina mörka onda ögon och ta reda på hur grannarna hade det inne hos sig. Och det var just ögonen Svepas, som grannarna tyckte voro aldra ledatt och voro mest rädda för.

31

Kom hon dem ännu närmare och alldeles inpå, ställde hon sig att rosa och berömma dem själva eller deras barnunge, deras ko, kalv eller gris, då önska grannarna den där käringen och hennes vältalighet: ”Hunona i val aels så langt söm det prparn vaxer**.” Märkte grannarna dagen därpå, att det var någonting som fattades dem själva eller barnungen eller kreaturen till hälsan matfriskheten och humöret, var man genast på det klara med att den – det måtte nu vara folk eller få – som det fattades något, den hade den ”sela Svepa” dagen förut varit där och gjort bortstulen med sin falska vältalighet. För sådant ont, som man fått på det sättet, fanns ingen annan bot att skaffa än ”motstol”, och därmed menades delar av ett föremål, som varit stulet och återstulet tre gånger. Skräddaren Börje Andersson i Lian ekarlanda, hade

38

en yxa, som fyllde de nämnda villkoren, och den yxan var det rätt många, som var i väg och filade och skrapade på för att få motstål, och detta ända till framemot slutet av 1800-talet

Årjäng i september 1944

E. Rönnfors

Dialektordet ”motstål” och dess härledning

Nordmarksdialekten har många säregna ord och uttryck, som den är ensam om i landets, och dialektordet ”motstål” torde väl vara en av dess. Ordet torde ju på riksspråket närmast kunna översättas med motstöld, men stöld heter på dialekten ”staelnog”, och något substantiv som heter ”stöl”, ha vi inte på dialekten. Det är endast i förbindelse med ”maet”- som ”stöl” blir ett subjekt på dialekten med den speciella betydelse, som framgår av berättelsen om skräddaren Börje Anderssons yxa, som var stulen och tillbakastulen tre gånger, och därför vid förekommande tillfällen dugde till ”motsstuling”.

Stjåla, heter på dialekten ”stalna” och har i närvarande och förfluten tid fullbordad handling formen ”stölna”, och härur är tydligen här omskrivna märkliga subjekt på dialekten härlett.

Årjäng i september 1948

E.Rönnfors